

בס"ד

מאמר כללי החינוך וההדרכה

Our Gift from the Frierdiker Rebbe

Study Guide Prepared by the Menachem Education
Foundation in conjunction with Mrs. Geula Newman

הוֹסֵפָה ב *

מאמר כללי החינוך וההדרכה

— וכו' שבעה עשר פרקים.

- א. תורת החינוך וההדרכה.
- ב. כללי החינוך וההדרכה.
- ג. בקרת האדם ביחס לעצמו והכשרתו.
- ד. תנאי ראשון: בקרת המחנך והמדריך ביחס לעצמו.
- ה. תנאי שני: הכשרת המחנך והמדריך.
- ו. תנאי שלישי: הכרת המחנך והמדריך במהות המחנך והמודרך ומצבו.
- ז. מהות המחנך והמודרך.
- ח. התחלקות בני אדם מצד ארבעה ענינים.
 - א. ההתחלקות על פי עניני ההתעסקות.
 - ב. ההתחלקות על פי המצב הכלכלי: עניים או עשירים.
 - ג. ההתחלקות על פי הרגילות.
 - ד. ההתחלקות על פי הסביבה ומקום המושב.
 - ה. תנאי רביעי: ידיעת המחנך את הנאה והמגונה והגבלתם.
 - ו. תנאי חמישי: בחירת המחנך אופני ודרכי החינוך וההדרכה.
 - ז. תנאי ששי: הקדימה והאיחור באופני ודרכי החינוך וההדרכה.
 - ח. תנאי שמיים ותוארים מושאלים.
 - ט. תנאי שביעי התחלה והשכר, התוכחה והעונש — בחינוך וההדרכה.

* נדפס גם בקונטרס חיי אלול ה'תש"ג. וראה לעיל ע' 180.

מאמר כללי החינוך וההדרכה

א.

תורת החינוך וההדרכה.

החינוך וההדרכה היא תורה שלמה בהלכות מרובות מסתעפים לפרקי הכשרה ופרקי הנהגה, הן מצד המחנך והמדריך והן מצד המחונך והמודרך. ובכללותה היא רבת האחריות ועבודה קשה וכבדה ביגיעה עצומה ביגיעת נפש ויגיעת בשר.

כל פעולות האדם איזה שיהיו, בין הכבדות ביותר ובין הקלות, הנה מאחר שהפעולה באה מן הרוחני אל הגשמי הרי היא דורשת כשרון מיוחד המתאים אל הפעולה ההיא, ולפי מהות הפעולות וענינם כן הם הכשרונות המתאימים אליהם, ולפי אופן התגלות כשרוננו כן תהי' תועלת פעולתו.

הכשרון הוא מתנת אלקים. יש מחונן מהשי"ת במתנת כשרון הקול, בשיר וכזמרה, יש מחונן בכשרון הנאום וההטפה, יש מחונן בכשרון ההוראה ויש מחונן בכשרון החינוך וההדרכה וכדומה בשארי הכשרונות.

אמנם עם היות אשר הכשרונות הם כחות הנפש הרוחנית וכולם כאחד הם אברים אשר עצם הנפש מתפשט בהם להחיותם בכל אחד לפי ענינו לתת לו הכח והעוז לפעול פעולתו, ועם היות עצם הנפש עצם רוחני הבלתי מחלק בין כשרון לכשרון, בכל זה הרי בהכרח שיתחלקו הכשרונות לפי מהות מעלתם ולפי ענין פעולתם.

ההתחלקות הכללית בהכשרונות הם לשני סוגים : א) כשרונות הפועלים בגשם כמו כשרון הציור ומלאכת מחשבת כאימון יד, או כשרון הזמרה בכלים שונים וכדומה. ב) כשרונות הפועלים ברוחני כמו כשרון הנאום וההטפה לעורר רגשות השומעים, כשרון הלימוד וההוראה, כשרון החינוך וההדרכה והדומה.

אמנם התחלקות זו היא התחלקות הסוגים הכוללים מצד השפעתם מחוץ להם, והתחלקות זו היא מצד תפיסת הכשרונות בפעולותיהם וכאן בהתחלקות כללית ופרטית שאינו דומה כלל תפיסת הכשרון בפעולתו בגשם לתפיסתו של הכשרון בפעולתו הרוחנית, וכשם שיש הבדל בהתלכשותו של הכשרון בסוג הפועלים בגשם,

דאינו דומה התלכשות כשרון הציור בפעולתו להתלכשותו של כשרון הזמרה בפעולתו, הנה כן הוא בסוג הכשרונות הפועלים ברוחני, דאינו דומה כלל תפיסתו של הכשרון בחינוך והדרכה לתפיסתו של הכשרון בלימוד והוראה.

קיצור. הכשרונות מתחלקים (א) בפעולותיהם אם בגשמי אם ברוחני. (ב) בתפיסתם בשני הסוגים וכל סוג בפרט.

ב.

כללי החינוך וההדרכה.

בהשקפה ראשונה הרי תורת החינוך וההדרכה ותורת ההוראה מתאימות המה, להיות שתיהן בסוג אחד, כשרונות הפועלים ברוחני, אבל באמת שונות הנה זו מזו בתכלית.

החינוך וההדרכה היא עבודה קשה בכלל ועבודה כבדה יותר מעבודת ההוראה של הרב לתלמידיו. עם היות גם ההוראה אחת העבודות היותר קשות וכבדות, בכל זה אין הקושי כלל כמו קושי העבודה של חינוך והדרכה, מפני שני מעמים.

בעבודת ההוראה הרי התעסקות המורה היא בענינים שכלים:

(א) לכאר את המושכל ולהסבירו להתלמיד במשלים ודוגמאות.

(ב) לפתח את חושי התלמיד: (א) בחכמת ההמצאה (ב) בהבנת המשל והסברא (ג) בידיעה מיושבת וברורה. על כל פנים עבודתו של המורה בהוראתו היא אך ורק בעניני שכל ומדע, כי גם המושכל הכי פעוט והכי קטן הנה מסוג השכל הוא.

לא כן בעבודת החינוך וההדרכה, הנה, על הרוב, הרי עיקר התעסקותו של המחנך והמדריך הוא בעניני ניכול וכיעור, ובפרט בהתחלת החינוך וההדרכה דעיר פרא אדם יולד בטבעיות ורגילות בהמיות, להיות נמשך אחרי הטוב החומרי ואחרי הנחמד למראה עיניו.

עבודת ההוראה בלימוד עם היותה גם היא עבודה רבת האחריות, אבל איננה כלל כאחריותה של העבודה בחינוך והדרכה. ההוראה בלימוד גם אם אינו בר פועל הרי עכ"פ לא יקלקל, לא כן בעבודת החינוך וההדרכה שאחריותו גדולה מאד, דאם אינו מתקן הרי בהכרח שיקלקל. ולכן הנה המחנך ומדריך את מי שהוא, בין גדול בין קטן בשנים, בהכרח שישמור תנאים כוללים ומוכרחים, אשר בלעדם הנה לא זו בלבד שלא יתקן אלא עוד יקלקל.

קיצור. תנאים כוללים בחינוך והדרכה.

ג.

בקרת האדם ביחס לעצמו והכשרתו.

כל אדם החפץ בחיי עבודה צריך לשום דעתו ולכו לבקר את עצמו בכל ענפי חייו המוסריים, כי השונא הכי גדול של האדם הוא ה„אהבת עצמו“ הפראית — מצד התולדה שהוא חומרי עב וגם.

אהבת עצמו היא אחת מכלי אומנתו של היצה"ר, הוא המעוור את שכל האדם ומטמטם את לבו, סותם את עיניו ואוטם את אזניו מלהבין את חסרונותיו ושגיאות עונותיו, להיות דרך איש ישר בעיניו ועל כל פשעיו וחטאיו, גם להאנושיות כאשר הוא אדם, תכסה אהבה זו שהאדם אוהב את עצמו.

ה„אהבת עצמו“ עושה את השופה ונבער מדעת לאדם המעלה בעיני עצמו, את אטום המוח למשכיל, את הגאה לענו, את המכוער ליפה תואר, את האכזר לבעל מדות ישרות, את המקנא לטוב עין וכיו"ב.

כמה מן השטות והעורון יש בזה, אשר האויל לועג להכסיל, אטום המוח לנבער מדעת, הגאה לגם הרוח, המכוער להמזוהם וכן בשארי בעלי מומין המוסרים מכלי התחשב כלל עם מומי עצמם. וגם אם מעוררים אותם על זה הנה ימצאו מאות התנצלות וטעמים כמוסים על כל מום וחסרון, כי טעה המעורר לחשבו למום וחסרון. ומהם גם כאלו אשר מומיהם בולטים וסרחונם עובר כל גכול, הנה באשמת אהבת עצמם חוטאים בעלי מומים הללו כלפי בחיר הנכראים אשר ברא אלקים — הוא האדם — כלפי נשמתם להרהיב עוז ולהעיו להעמיד עצמם בסוג למעלה מן הכקורת.

אוי ואבוי להם לבריות הללו, אשר לבד זאת כי חוטאים המה לאותה הכוונה אשר הקב"ה הוריד את נשמתם מאיגרא רמה לבירא עמיקתא בעולם זה לעבודה ולשמרה בקנין המדות הטובות נוסף על לימוד התורה ושמירת קיום המצות, וחוף מזה אשר מאבדים הם ר"ל את העילוי שהיו עולים במעלת הרוחניות ובאים על שכרם בעלמא דאתי, הנה עוד זאת אשר נשארים המה לבז ולחרפת עולם.

והאשמה תלוי' אך ורק בה„אהבת עצמו“ התולדתית, אשר האדם, הבלתי משים דעתו ולכו לבקר את עצמו, הולך אחרי' בתום לבב כשור לטבח יובל ומאבד ח"ו את חייו המוסרי' והרוחני' ומסרתו האנושית.

חיי האדם בעלמא דין הם מלחמה עצומה בין הטוב והרע, האמת והשקר, הנאה והמנונה, ובשעת מלחמה הנה אחד הטכסיסים

הוא — הבקורת החדה והמסודרת. אפילו על אוהבים וידידים צריכים להשגיח בעינא פקחא אם ממלאים המה את חובתם להועיל לנצח את האויב, ומוכן גודל הכרח ההשגחה הכי חזקה והבקורת הכי חדה על האויבים ובפרט על שונא המסתתר בבגדי אוהב — אהבת עצמו — ומתעה את האדם על כל צעד וצעד.

אשר על כן הנה האיש החפץ בחיים בתאימים להשליחות אשר נזרה עליו ההשגחה העליונה, להאיר את העולם באור תורה ונר מצוה, ומטיבה עמו לכלכלו בכל הדרוש לו במזונותיו הרוחני' לפי העבודה המוטלת עליו, הנה ההכשרה שיכשיר האדם את עצמו הוא ע"י הבקורת שיבקר את עצמו בעבודתו ובהנהגתו.

קיצור. אהבת עצמו מתעה את האדם, והכקרת מכשרת אותו לעבודה פורי'.

ד.

תנאי ראשון: בקרת המחנך והמדריך ביחס לעצמו.

כל בני אדם — כלי הבדל היחס אם מגזע אפרתים או מגזע ההמונים — בעלי מעלה וחסרון המה, כי הטביע הקב"ה בטבעי בנ"א את המעלות, באשר המה משלימות האנושיות, ואת החסרונות, בשביל העבודה אשר האדם יעבוד עם עצמו לדחותם לעקרם ולשרש אחריהם ולהקנות בעצמו מהמעלות הנאותות תמורתן.

גדולה עבודה ומלאכה המעשרת את בעלי', ואין לך נועם יותר גדול מעבודת האדם המהפך את הרע לטוב. אדם החורש וזורע בכברת ארץ עדית ומוצא ברכה מרובה, הנה לא יתענג כמו החורש וזורע אדמת זכורית ומוצא בה ברכה מרובה, כי בזה ימצא גם סיפוק מוסרי בפועל ידיו וכעבודתו המרובה נוסף על הריוח הכלכלי.

וכן הדבר כי גדולה עבודה ומלאכה מוסרי' המאשרת את בעלי' באושר נצחי, כי העבודה בחילוף ותמורת הרע בטוב ואת המנונה בנאה מענגת את האדם יותר משקידת הטוב והנאה, כמאמר (') מאן מנכון די חשוכא מהפכן לנהורא ומעמין מרירו למיתקא.

הטבעים אשר באדם, הן המעלות והן החסרונות, מתחלקים לשתי פלוגות: (א) טבעים תולדתיים, (ב) טבעים רגילותיים. ושניהם משתרשים בהאדם מזמן לזמן בעומק יותר, עד כי התולדתי נעשה

(1) זח"א ה, א.

כמו עצמי אשר כאופן אחר אי אפשר, והרגילותי נעשה כמו התולדותי וכמאמר הרגל נעשה מבע.

סובן הדבר אשר שתי המערכות: (א) מערכת המעלות, (ב) מערכת החסרונות — אינן מתגדלות מתרחכות ומשתרשות מצד עצמם בלי שום שקידת עבודה ופועל, כי זה לעומת זה עשה אלקים, וכמו שלא ישכיל האדם ויתחכם בלא לימוד הנה כן לא יתגדל ויתרחב החסרון בלא שקידת תשמישו בהם.

ממעם זה אנו רואים כמחש לעתים קרובות, אשר ילדים או נערים בעלי כשרון רב או בעלי נסיונות רעות, הנה פתאום נשארים על עמדם מבלי התפתח, בכעלי כשרון — כשרונותיהם ובכעלי נסיונות רעות — חסרונותיהם. ומכת הדבר היא לפי שחסרה השקידה בהתפתחות הכשרונות, וחסרות ההודמנות בהתפתחות הנסיונות הרעות.

אמנם גם מי שנמיותיו הרעות, הן מצד התולדה והן מצד הרגילות, התפתחו באופן פרוץ יש לו האפשריות והיכולת לא רק לדחותם ולהסירם מעליו אלא גם להפכם מרע לסוב ומסנונה לנאה בכח העליון אשר נתן הקב"ה ככל אחד ואחד מישראל כפי עניינו, כמאמר רז"ל⁽²⁾ משביעין אותו והי צדיק וכו' וסבואר ומסבך ענין שבועה זו⁽³⁾ שהוא השובע הנפשי אשר לפום גמלא שיחנא, שלכל אחד נתן הקב"ה כחות רוחניים להפך חשוכא לנהורא ומעמין מרירו למיתקא בעבודתו ביגיעת בשר ונפש.

קיצור. בני אדם הם בעלי מעלות וחסרונות בתולדתם ורגילותם. ביכולת העובד להפוך את החסרון למעלה.

ה.

תנאי שני: חכשרת המחנך והמדריך.

המחנך והמדריך צריך הכשרה מיוחדת להיות ראוי לחנך ולהדריך, ואשר חנוכו והדרכתו יביאו תועלת נרצה. לא כל הבא ליסול שם מחנך ומדריך יכול לקחת עליו אחריות גדולה כזו, כי הכלתי מתאים הנה לא זו בלבד שאינו מתקן כלום, אלא עוד זאת הוא מקלקל והקולר תלוי בצוארו.

(2) גדה ל, ב.

(3) ראה קונטרס ומעין מיד סי'א.

ראשית הכשרת המחנך והמדריך לעבודתו רבת האחריות והכי קדושה כחונך והדרכה היא חקורת. המחנך והמדריך צריך לבקר עצמו, ביתר שאת ויתר עז על אותה הבקרת שאדם פרטי צריך לבקר את עצמו — כאמור בפרק ג אשר בזה תלוי כל קיומו המוסרי והרוחני.

והנה מלבד הבקרת החדה שהמחנך והמדריך צריך לבקר את עצמו בהוראת חיטוכו והדרכתו וסגנונם, צריך לבקר עצמו באופני הוראת חיטוכו והדרכתו, שיהיו בתכלית המתינות והנימוס וישתדל למצוא פתגמים מתאימים לההוראות ההם ויביעם בבימוים יפים למען אשר יחקקו בלב המחונך והסודרך ויעמדו לנגד עיניו גם בעת יצא שאת פני מחנכו ומדריכו.

פרי החינוך וההדרכה לא יצמח בין לילה וכל דבר וענין בחינוך והדרכה, לא מיבעי אשר לעקור מבע או רגילות רעה של המחונך והסודרך דורש יגיעה עצומה וזמן נכון, אלא גם להקנות בו מדה טובה ולהרגילו בה דורש יגיעה רבה וזמן מרובה, נוסף על זה אשר המחונך והסודרך צריך לעבוד בעצמו בזה.

המחנך והמדריך צריך לדעת כי לא רק פתגמים מתאימים לעניני הוראותיו נוגעים בעיקרי תועלת החינוך וההדרכה, אלא גם אופן ביסווי הפתגמים, אם בנימוס ומתינות או בהתרגשות וזלזול, נוגע ביסודי תועלת החינוך וההדרכה.

ההתרגשות והזלזול אפילו בכלל, כלומר שבשעת שיחתו של המחנך והמדריך על אדות אחד החסרונות הכי גדולים במוסי בני"א קורא אותו בשמות של זלזול — אשר כאמת מתאימים הם — הנה זה עושה רושם רע על המחונך והסודרך לשמוע דברי זלזול — אפילו אמיתיים — כפי מחנכו ומדריכו ומתמעט ערכו של המחנך והמדריך בעיני המחונך והסודרך.

רבים מהמחנכים והמדריכים מועים בזה מה שחושבים אשר בהתרגשות בקול רעם ורעש יגיעו למפתחם בחינוך והדרכה, ומהם מתנפלים על המחונך והסודרך בדברי רוגז בדברים קשים כגידיים ויחרפנו וינדפנו, ובאמת הנה גם אם לשעה מתרגש המחונך והסודרך מלפירי אש אמרי פי המחנך והמדריך ולכבו מתכווץ מצער ולפעמים הנה גם יבכה במר גפשו, הנה חיטוך והדרכה זו לא יביאו שום תועלת וכחלום יעוף.

תועלת החינוך וההדרכה האמיתית הוא רק בשמירת כל התנאים האמורים בזה ובמילואן בהידור ואז יהי' דבר החינוך וההדרכה בקיום נצחי וברכות מאלופות יחולו על ראש המחנך והמדריך.

קיצור. תועלת החינוך וההדרכה היא רק כשכא במתינות נימוס ויופי הביסוי בפתגמים מתאימים.

1.

תנאי שלישי: הכרת המחנך והמדריך במהות המחונך והמדרך ומצבו.

מהותו ומצבו של המחונך והמודרך הם שני עמודי התווך, אשר ענין החינוך וההדרכה בכל הקיפו ורחבו נשען עליהם, להיות כי התחלת החינוך וההדרכה היא בדהייט הויהוים והפרת הרע הגם א"כ איפוא על המחנך והמדריך לייחד שיטת לב מסודרת למדוד הימב מהות המחונך והמודרך.

מדידה זו היא עבודה קשה וכבדה יותר ממדידתו של המורה המודד מהות תלמידו.

הרב העומק בהוראה וחפין להעמיד את תלמידו על בסיס ידיעה והבנה במושכלות הנה בהכרח שימחוד מהות כשרונות התלמיד וחושיו (א) בהמצאה. (ב) בהסברה. (ג) בהתיישבות, ואו יוכל המורה לצייר בעצמו אותו המושכל שיוכל התלמיד לקבלו, ובחר באופני ודרכי ההוראה ואו יצליח בהוראותיו, אשר לא זו כלכד אשר התלמיד ידע דבר הלימוד על כוריו, אלא עוד זאת אשר בהוראה מסודרת הלזו הרי הרב מפתח כשרונות התלמיד וחושיו.

אמנם המדידה במהות המחונך והמודרך היא באופן אחר לגמרי, להיותה בעיקרה מדידת גודל הויהוים במדות רעות ובהגברת החומר על הצורה ועומק השרשתה, ואו יוכל המחנך והמדריך להכיר מהותו של המחונך והמודרך.

והנה מדידה זו אינה מספקת עדיין, וצריך להתענין גם במצבו של המחונך והמודרך, להיות כי המצב והמכיבה הם יסודים עקריים בחינוך והדרכה.

ורק בהכרת שני ענינים אלו: (א) מדידת המהות (ב) התענינות במצב — יכול המחנך והמדריך לקוות לתוצאות טובות.

השכל הכריא מראה לדעת, אשר כל בני אדם משתוים המה כאחד שהם בעלי גוף ונפש, ועוד יותר אשר אי אפשר לומר שיש עילוים ומחסורים בעצם הנפש עצמו, שנאמר שעצם הנפש הזאת הוא בעל מעלה ועצם הנפש הזאת הוא בעל חסרון ואין הענין כן, אלא הנפשות כולן בעצם מהותן שלימות הנה על צד שלימות הנפש, ומה שיש לחלק בענין הנפשות הוא רק בעניני ואופני התגלות כחותיהן ובזה הוא התחלקות מהותי בני אדם בין קמנים ובין גדולים.

קיצור. הנפשות מתאימות והתחלקות המהותים תלוי' בהתגלות כחותיהם.

ו.

מהות המחנך והמורדך.

ענין החינוך וההדרכה אינו מיוחד דוקא לקטנים כ"א הוא כללי מבלי הבדל שנים, ורק זה שמשתנה ומתחלף לפי השנים, הכוונה שהחינוך וההדרכה משתנה בין קטנים לגדולים רק בהמציאות דחינוך והדרכה, אבל במהות ענין החינוך וההדרכה אין הבדל כלל אם הוא בשביל קטנים או בשביל גדולים.

המחנך והמדריך צריך לסדוד את מהותו של המחונך והמורדך וכוונת מדידה זו היינו לדעת את כשרונותיו ומעלותיו הטבעי, וכן לשקול בפלם את הכרונותיו ואת דרכי הנהגתו, אשר רק אז יכול לסדר אופן החינוך בכלל ובפרט אם נדרש לתקן איזה הכרון פרטי, להיות כי הכל תלוי לפי המהות.

יש לך דבר אשר אם איש זה עושה זאת לעול יחשב לו ומננה עצמו ואחרים, מה שאין כן אם אחר הוא העושה דבר זה עצמו, הן שהוא נמוך מהראשון במעלותיו וכשרונותיו והן שהוא מהות אחר בכלל. עדי"ם אדם הגדול המפורסם במעלותיו אם לא ישמור מלדבר שיחה במלה וכדומה לחלול השם יחשב, ולא כן איש הפשוט. וכמו שמצינו בנמרא בכמה מקומות אדם השוכן שאני. וכן אם האיש יתן נפשו ודעתו על עניני הקישום בכגדים נאים ויפיים ולסלסל בשערך וכדומה לעול גדול יחשב — והאשה תכשיט הוא לה.

המחנך והמדריך אם יעלה בדעתו להעלות את האדם הפשוט לרום המעלות של אדם גדול בעל כשרונות מופלגים ובעל סוג טוב מופלא, על ידי שיסיר הפסולת והסינים היותר דקים אשר במדותיו ויפעול עליו שיהיו בו מעלות האדם המעולה, הנה לא זו בלבד שלא יפעול בו שום דבר תיקון ועילוי יותר מהראוי לו, אלא אדרבא בזה שרוצה להגביהו ממהותו העצמי לרום מעלת חכם מופלג ובעל סוג במדות תרומיות הנה הוא מקלקל אותו, ער וועם אים ארצפשלצגען פון וועג.

בספר חובות הלככות שער השבון הנפש פ"ב: (חוקר ושואל) אם השבון כל בג"א שזה אם לא, נאמר (בא לידי מסקנא) כי התשובה בזה שהשתדלות בג"א בעניני תורתם ועולמם (ר"ל עוה"ב) יתחלף כפי התחלפות הכרתם ושכלם וזכות הבנתם, וכאז"א מהם מצווה לחשוב עם נפשו במה שהוא חייב בו מעבודת הכורא ית' כפי הכרתו בסוכות הכורא הכוללות והמיוחדות.

הדבר מוכן מאליו אשר כל אדם מהוייב ללמוד כל מה שאפשר לו להבין ללמוד בעצמו או לשמוע מפי אחרים מנידי שיעורים ברכים

ולשתדל שידע טובת הבורא, היינו ההשגחה פרטית שהוא ית' משגיח ומחיי את כללות הנבראים כאמור פותח את ידיך ומשביע לכל חי רצון ולשום מוחו ודעתו על ההשגחה הפרטית מאתו ית' עליו ועל בני ביתו בפרט, בכל זה חיוב זה הוא רק לפי מעלת מהותו.

וזה דבר מוסכם א"צ לראיות, וכמאמר' הרבה עשו כרשב"י ולא עלתה בידם, כי כל אחד ואחד צריך להיות דרכי עבודתו לפי מהותו וכשרונותיו.

קיצור. החינוך וההדרכה המעולה הוא רק כשהוא לפי מהות המחונוך והמודרך.

ה.

התחלקות בני אדם מצד ארבעה ענינים.

בני אדם מתחלקים על פי ארבעה ענינים: (א) לפי כללות עסקם: יושבי אהל או בעלי עסקים. (ב) לפי מצבם: עשירים או עניים. (ג) לפי רגילותם בלי הכדל אם טוב או רע. (ד) לפי מקום מושבם: בעיר קטנה או גדולה.

שש מפלגות בני אדם: (א) יושבי אהל. (ב) בעלי עסקים. (ג) עשירים. (ד) עניים. (ה) דרים בעיר קטנה. (ו) דרים בעיר גדולה, עם היות אשר כלם כאחד מחויבים בשמירת קיום המצות מעשיות וקביעות עתים לתורה והנהגה במדות ישרות, בכל זה הנה הם מתחלקים בעניני חינוך והדרכה כל מפלגה ומפלגה לפי אורחה בחיים היום יומיים.

החינוך וההדרכה המסודרת והכפוחה צריכה להתאים לגיל המחונוך והמודרך.

עיר פרא אדם יולד, וכמבואר במד"ר קהלת פ"א בסדר גדילתו של אדם, בן שנה דומה למלך, בן שתים ושלש דומה לחזיר, בן עשר שנה קופץ כגדי וכו'.

ואינו דומה חינוך והדרכת ילד לחינוך והדרכת נער. חינוך הילד בעקרו הוא בעניני שמירת הנקיון, צניעות ונימוס, שלא להיות רעבתן וכדומה בענינים פעוטים אבל מוכרחים, להיותם יסוד ההבדל בין מין החי למין המדבר. וחינוך והדרכת הנער הוא מעולה מזה ועקרו בשמירת ברכות הנהנין, לימוד, דרך ארץ, כיבוד הורים, משמעת למורים. ואינו דומה חנוכו והדרכתו של נער לחנוך והדרכת

(4) ברכות לה. ב.

הבא לעונת בר מצוה שבקיקרו הוא בשמירת קיום המצות בהידור, שמירת זמני התפלה ובצבור, שקידה בלימוד, שמירת הזמן, להתלמד ממי שלמעלה ממנו, — וכך היא המדה בחנוך והדרכה להעלות את המחונוך והמודרך מדרגא לדרגא עד אותו הרום הראוי לו.

והמזון המוסרי דומה למזון הגופני: הכל יודעים כי בשר טוב ומרק חזק מחזקים כחות האדם יותר מטפת חלב במים מתוקים, בכל זה הנה אם יאכילו תינוק בן חדש מרק חזק ובשר טוב ימות ואם יאכילו את הגדול רק מים מתוקים עם טפת חלב יחלש. כן הוא במזון המוסרי, אשר צריך להתאים בקטנים לפי הגיל ובגדולים לפי המפלגה.

כי כשם שהחנוך וההדרכה המסודרה והכפוחה צריכה להתאים אל הגיל כן צריכה להתאים גם אל המפלגה.

וכלכוש שצריך להיות לפי מדת האדם, אם יקצר לא יבוא תועלת ואם יארך יכשל בו, כן החינוך וההדרכה אם אינם מתאימים הנה לא זו בלבד שלא יביאו תועלת אלא עוד יקלקלו בשתי הפנים הן אם יחסיר מהמדה הדרושה והן אם יגדיל על המדה.

קיצור. התחלקות החנוך וההדרכה בגדולים לפי המפלגה ובקטנים וצעירים לפי הגיל.

ט.

א. ההתחלקות על פי עניני ההתעסקות.

ההתחלקות על פי עניני ההתעסקות הכלכלית של בני אדם היא לשני סוגים כוללים: א) יושבי אהל. ב) בעלי עסקים.

החלוקה הזאת אם כי איננה התחלקות נפשית

כמו שהוא התחלקות המוח הבאה מצד התחלקות גילוי כחות הנפש — כמבואר בפרק ג — שהיא התחלקות נפשית, ולכן אדם פשוט לעולם לא יהפך, על דרך הרגיל בטבעי בנ"א, לחכם מופלא בהמצאות שכלי' והבנת מושכלות עמוקות, אם לא ע"י סיבה מחוצה לו שהוא למעלה מדרך הרגיל בדרך פלא, וכן החכם מופלא לעולם לא יהפך לאיש המוני, על דרך הרגיל בטבעי בנ"א, אם לא מצד העונש ח"ו להיות גופל ממדריגתו ר"ל, כי החכם וההמוני התחלקותם היא התחלקות נפשית. אבל ההתחלקות הבאה בסבת ההתעסקות אינה התחלקות נפשית, ולכן הנה הבעל עסק יכול להעשות יושב אהל ויושב אהל יכול להעשות בעל עסק.

בכל זה הנה בעת חיותם מה שהם, אם יושב אהל או בעל עסק, הם מתחלקים במצבם במה שצריכים או מוכרחים לעשות ובמה שהם מוכרחים למנוע מלעשותם.

דבר מוחלט במושכל ראשון כי סוג היושבי אהל נעלה מסוג הבעלי עסק — ולא הבעלי מלאכה ועבודה — וגם זה מוסכם במוחלט כי הבדל מהותי בנ"א יש להם יחס ידוע בהשפעה גם על עניני התעסקותם, דמי שהוא חכם ובעל כשרון הנה גם בהתעסקותו במשא ומתן יהי' מובדל משארי בעלי עסקים, אבל עם זה הנה גם הוא — הבעל צורה מצד מהותו — רחוק ערכו מסוג היושב אהל.

אשר על כן הנה בהכרח אשר הבעלי עסקים ויושבי אהל יתחלקו במה שהם מחוייבים בלימוד ובהנהגה, כי הם שני דרכים מחולקים זה מזה. היושב אהל: (א) עתותיו בידו. (ב) חי חיי מנוחה. (ג) יכול להמצא רק באותה סביבה הראוי' והמעולה. לא כן הבעלי עסקים: (א) אין עתותם בידם, כי גם המתנהג בהנהגה טובה ע"פ תורה הוא עסוק. (ב) העסקים מטרידים בטבעם, ורוב בעלי עסקים אינם חיים חיי מנוחה. (ג) מצד עניני העסקים מזדמנים המה עם אנשים שונים ולפעמים נמצאים המה בסביבה לא טובה.

ולזאת הנה אותו החינוך וההדרכה שאפשר לחנך ולהדריך את היושבי אהל כמ"ש רבינו נ"ע במש"ב פרק ל' אי אפשר לחנך ולהדריך את בעלי העסקים, כי הוא דבר הנמנע אשר הבעל עסק יתנהג בכל תהלוכותיו כמו היושב אהל, כי בדברים המותרים ע"פ תורה הנה בודאי יש הבדל בין הבעלי עסקים ליושבי אהל, דיש דברים אשר אין עון וחטא לבעלי עסקים אם מתנהגים כן, ודברים אלו עצמם אם היושבי אהל מתנהגים כן לחטא לא יכופר יחשב להם, והם בכלל מחללי שם שמים.

קיצור. החינוך וההדרכה הראוי' ליושבי אהל אי אפשר לבעלי עסקים.

י.

ב. ההתחלקות על פי המצב הכלכלי: עניים או עשירים.

החלוקה הזאת דעשירות ועניות היא חלוקה טבעית, להיות הרגילות חוקקת בכל אחד מהם טבעו התולדתי כמאמר הרגל נעשה טבע.

העשירות והעניות הם, כמבע, הפכי' בעצם מהותם. העשיר הוא חזק: (א) בהאמתו בעצמו. (ב) בהוותו. (ג) כרוחב לבבו. (ד) גאה

וגם רוח. ה) מבוזה עניים ומתכבד בקלונם. העני: א) חלוש בהאמנתו בעצמו. ב) נדכה. ג) נשבר. ד) מכווץ. ה) משפיל עצמו.

בעשרה מבעי העשירות והעניות האלו הנה יש בהם מתמעולה במעלות ומהגרוע בחסרונות. הפחותים שבהם גרועים הם בין שהם מטבע העשירות ובין שהם מטבע העניות והמעולים שבהם הם ג"כ מדה ולא מדה. לדוגמא: טבע האמנת אדם בעצמו היא מעלה נפלאה להיותה מוכרחת להאדם כאשר הוא אדם. אבל עם זה הנה היא מדה ולא מדה.

ההאמנה בעצמו אם באה לתכלית מעולה, בלימוד התורה וקיום המצוות ומדות טובות, היא מדה טובה במאד אשר תביא תועלת מרובה. היא נותנת כח ועוז בידיעת הלמודים בעיון ולעלות מדרגא לדרגא במושכלות, להכניע לשבר ולגרש את המדות הרעות ולהקנות בעצמו את המדות הטובות, כי המאמין בעצמו לא יקשה לו מלהשיג מושכלות עמוקות ומדות תרומיות.

אמנם כל זה הוא כשמשתמש עם טבע ההאמנה בעצמו לטוב ומועיל, אבל אם משתמש בה לתכלית פחותה כמטבע הריקנין שבין העשירים, אשר העשירות מעוורת אותם, הנה עליהם אומר הכתוב עושר שמור לבעליו לרעתו וטבע ההאמנה בעצמו הוא מעין גרפש לחלאת בני אדם.

כן טבע הלב נשבר וההשפלה הן מן המעלות הבלתי משוערות ברוב ערכן, להעמיד את האדם על בסיס הכי נעלה במעלת האנושיות, כאשר משתמשים בהם לצורך הטוב ומועיל. אבל כאשר באים בסיבת המחסור מצד העוני הם מורדי אור השכל והרגש, כי גורמים טמטום המוח וכיווץ הלב.

החינוך וההדרכה צריכים לרפאות את חולאת המוסרית ולחזק את הבריאות המוסרית. לכן אינו דומה אופן החינוך וההדרכה המתאים למטבע העשירות לאופן החינוך וההדרכה המתאים למטבע העניות. ועם היות אשר שניהם כאחד דורשים את תפקיד הנהגתם ע"פ חינוך והדרכה מסודרת, בכל זה הנה האופנים מתחלפים המה.

האמנת אדם בעצמו אם היותה מעלה נפלאה להשתמש בה בהטוב והמועיל והיא מטבע האדם כאשר הוא אדם, אבל בעצם ענינה היא טבע רעה, כמאמר ואל בינתך אל תשען, וכמאמר החכם המאמין בעצמו עלול להכשל. והלב נשבר והשפל אם היותן מעלות נשגבות כשמשתמש בהן כהטוב והמועיל, כאמור לב נשבר ונדכה אלקים לא תבוזה וכתוב כי רם ה' ושפל יראה, אבל בעצם ענינם הם טבעי' רעים בזה שאינם ממעלת האנושיות שהם בעלי רוחב לב והשתררות

בתולדתם. ועל כן הנה עבודת החינוך וההדרכה מתחלקת בשניהם כפי ענינם.

קיצור. עשרה טבעי' כוללים חמשה בעשירות וחמשה בעניות.

יא.

ג. ההתחלקות על פי הרגילות, בלי הבדל אם טוב אם רע.

הרגילות היא א' הטבעי' היותר חזקות בעצמן והיותר חזקות בפעולתן על מה שחוץ להן, והיינו עם היות שהרגילות באיזה דבר אינה ענין תולדתי, עם זה היא מדה תקיפה בעצמה שהיא כטבעי מהתולדה, וכמאמר הרגל נעשה טבע שני. ומלבד שהיא בעצמה תקיפה ביותר הנה היא חזקה במאד לפעול גם על מה שחוצה לה, ופועל על הכל בין על אברי הגוף ובין על כחות הנפש.

שני אופנים הם בפעולותיהם של כחות הנפש: א) הפעולה בדרך השפעה בקירוב, כמו פעולת השכל שהיא השפעה בדרך קירוב שמבאר ומסביר שצריך להיות באופן כך וכך. בין שהוא בדבר של לימוד ובין שהוא בדבר של הנהגה הנה השפעת השכל בא כמתון וכנועם. ב) הפעולה בדרך השפעה כריחוק בגזירה, כמו השפעת הרצון שהיא בדרך ממשלה ושלטימה.

הרגילות פעולתה היא באופן השני, בדרך גזירה וממשלה, וכמאמר הרגל שלטון על כל דבר. מבלי התחשב עם הדבר, אם הוא דבר קטן מהמתיחס אל אברי הגוף, או שהוא דבר גדול המתיחס אל כחות הנפש, הנה בכל הרגילות פעולתה בדרך שליטה מבלי התחשב עם מה שחוצה לה.

הרגילות היא כשאר טבעי' בנ"א וכחות נפשם, אשר שימושם בהטוב ומועיל הוא יפה מאד ובהפחות וגרוע הוא רע מאד, והיינו שיש רגילות טובות ויש רגילות רעות. א"כ טובן אשר החינוך וההדרכה בהמתיחס אל הרגילות צריכה להיות מסודרת בהתאם לטבעי' הרגילות. והוא שיהי' החינוך וההדרכה בתוקף עוז באופן מיוחד: לחזק ולפאר את הרגילות המעולה ולהאכיד ולשרש את הרגילות הרעות עד אשר יכחידם ולא ישאר מהם אף גם שמץ.

וגם רגילות הטובה הנה לפעמים דורשת תקון, כמו הרגילות כמאכלים טובים ומעדנים כשביל חיזוק כחותיו לשקוד בלימוד, הנה כוונת הרגילות טובה היא אבל גוף ועצם הרגילות נוטה יותר אל הרע מאל הטוב. וחוץ מזה אשר מצד מהותו העצמי של האדם הנה

מעלת מעמי המאכלים והמשקים פחיתות היא לגבי, הנה, מלבד זאת, הרי זה נגד דרכה של תורה, ובוה צריך להיות החינוך וההדרכה להשוותה במדה האפשרית והראוי' לדרכה של תורה.

קיצור. הרגילות גם המסודרת היא בטבע התקיפות, ופעולתה על הכל בדרך גזירה ושלטון.

יב.

ד. ההתחלקות על פי הסכיבה ומקום המושב:
בעיר קטנה או בעיר גדולה.

התחלקות זו, עם היותה כנראה בהשקפה ראשונה רק דבר חיצוני ומפל, באמת אינה כן, כי מקום המושב אם עיר קטנה או גדולה הוא דבר עיקרי ויסודי בארחות חיי האדם, כי מקום המושב משפיע, לא רק על כל ענפי החיים, בין על עצמו במהלך רוחו התפתחות כשרונותיו ונילוי כחות נפשו והנהגותיו, ובין על חיי המשפחה חנוכם והדרכתם והנהגתם.

והנה מלבד זאת שהדברים קל וחומר: אם כל ענפי החיים כחיי האדם ובני משפחתו תלויים בהנהגתה ומהלך רוחה הפרטית של אותה הסכיבה אשר הוא וביתו נמצאים בה, מכל שכן אשר כל ענפי חייו וחיי בני ביתו תלויים בהנהגת ומהלך רוח הצבור במקום מגורו, הנה עוד זאת שהחיים בעיר קטנה שונים הם, כי הם נוחים יותר מבעיר גדולה.

הקב"ה ברא את האדם בטבע מיוחד נבדל מכל החי לא רק בצבא הארץ וצבא השמים אלא גם מהספירות העליונות. כולם הם בעלי טבע אחת מה שהם, דצבא הארץ הם בעלי גוי' חומרי' גסה ובעלי פועל אחד במדותיהם אם חסדנים או רחמנים או בעלי גבורה ואכזרים, וצבא השמים עם היותם גם כן בעלי גוי' אבל מחומר הדק, וגם הם בעל פועל אחד אלא שכולל כמה סגולות, וכמו השמש שפעולתו להאיר, וסגולתו לרפאות, להטיב צמיחת הדשאים, לבשל את הפירות והתבואות ועוד, וברואי מעלה — הן המלאכים שמתחלקים לעשרה סוגים כמ"ש הרמב"ם⁵) והן העשר ספי' מהחכמה עד המלכות — הנה כלם בעלי פועל אחד, נוסף עליהם האדם שהוא כלול מהמעלה העצמית של העליונים ומהפחיתות הגרועה של התחתונים והוא בעל פעולות רבות.

5) הלי יסוה"ת ט"ב ה"ז.

הפעולות הרבות שהטביע הקב"ה בהאדם הנה הם מתאימות לפי מזג גופו ותכונת נפשו. והיינו דברואי הארץ והשמים, עם היותם מהותי גופים מחולקים, דגופות ברואי הארץ הם חומרי' וגופות ברואי השמים הם גשם זך, עם זה הנה שניהם פעולתם מצד גופם, והספירות העליונות הנה פעולתם הוא מצד נפשם. והאדם, שהוא כלול מהעליונים והתחתונים, הנה פעולתו כפולה, הפעולה מצד הגוף והפעולה מצד הנפש.

בהענינים שהטביע הקב"ה בהאדם הנה, לא זו בלבד שהאדם הוא משפיע ובעל פועל, אלא גם זאת שהאדם הוא מושפע ונפעל גם ממה שחוצה לו כמו ממזונו, דלזכך דעתו ושכלו צריך למאכלים דקים וכן בענין הכגדים שמרחיבים דעתו של אדם. והיושבים בעירות הקטנות הנה ימיהם כפולים.

קיצור. האדם מוכדל מברואי מטה ומעלה, ומקום מושבו, עיר קטנה או גדולה, משפיע על כל ענפי החיים.

יג.

תנאי רביעי: ידיעת המחנך את הנאה והמגונה והגבלתם.

שלושה דברים יסודיים ועקריים בחנוך והדרכה — ביחס המחונך והמודרך אל המחנך והמדריך: (א) רום ערכו של המחנך והמדריך בעיני המחונך והמודרך. (ב) האמון אשר המחונך והמודרך רוחש אל המחנך והמדריך. (ג) המשמעת במסירה ונתינה גמורה של המחונך והמודרך אל המחנך והמדריך.

ושלושה דברים יסודיים ועקריים בחנוך והדרכה — ביחס המחנך והמדריך אל המחונך והמודרך: (א) ההסתכלות החזקה במהות המחונך והמודרך ברגילותו מצבו מקום מגורו והסביבה. (ב) יחוסי אהבה וחיבה בין המחנך והמדריך והמחונך והמודרך. (ג) התבוננות מתונה של המחנך והמדריך בגידולו המוסרי של המחונך והמודרך מזמן לזמן.

המחנך והמדריך צריך לדעת היטב את הנאה ואת המגונה, כי הנאה אינו ענין מוחלטי לכל בני אדם בשוה, ועל כן צריך המחנך והמדריך לשפוט היטב בשכלו על כל דבר ודבר בפרט אם הוא נאה או מגונה קודם שיאמר להמחונך והמודרך, ואחרי כן יאמר זאת להמחונך והמודרך מתוך אהבה וחיבה בדעה והשכל בדברי חכמים בנחת נשמעים: דבר זה נאה וצריכים לעשותו ודבר זה מגונה וצריכים להרחיקו.

כל מה שהמחנך והמדריך יודע יותר את הנאה והמגונה וכל מה שהוא שוקד יותר למלאות שלשת התנאים האמורים ביחוסו אל המחונך והמודרך, הנה יותר ויותר יתקבלו דבריו והוראותיו אצל המחונך והמודרך. ולא רק מצד המשמעת של המחונך והמודרך אלא מפני שהמחונך והמודרך רואה אשר המחנך והמדריך שוקל כל דבר ודבר במשפט עיוני בינו לבין עצמו, ואף גם אם הוא — המחונך והמודרך — אינו יודע טעמו של דבר, מתחזק בו האימון בהמחנך והמדריך ויקיים את הוראותיו בדיוק גמור.

קיצור. המחנך והמדריך צריך להתאים את הנאה והמגונה לפי המחונך והמודרך.

יד.

תנאי חמישי: התכונות מתונה של המדריך

והמחנך בבחירת אופני ודרכי החינוך וההדרכה.

המחנך והמדריך צריך להסתכל היטב במעלותיו והסרונותיו של המחונך והמודרך ולהתכונן בהם במתינות גדולה, להעריך ולשקול כל מעלה וכל חסרון בפלס ומאזנים שלא להמעיט ולא להגדיל, וכדוגמת הסתכלות והתכוננות האומן הבודק ובוחרן איזה כלי לתקנה.

האומן כשהוא צריך לתקן כלי הנה, לכל לראש, הוא מפרק את הכלי לאבריו בזהירות שלא לשבר גם את האבר המקולקל שבהכלי ואחר שפרק את הכלי לחלקיו הרי הוא מתכונן בכל אחד מהם, בהרע כמו בהטוב, ומחלקם למערכות טוב בינוני ורע ואז הנה עוד יוסיף להתכונן על כל אחד מן החלקים אם החלוקה הכללית לשלשה חלקים כוללים, טוב בינוני ורע, היא חלוקה טובה. ובוחר אופני התקון: איך להסיר את המקולקל ובמה למלאות את מקומו, איך לתקן את הבינוני לעשותו טוב, איך לחזק את הטוב. ויתכונן בסדר התקון במה יתחיל תחלה ואז יצא הכלי מתחת ידו מתוקן בתכלית המעלה והיופי.

למותר לבאר את כל פרטי המשל מהאומן השוקד בתקון כלי בנמשל המחנך והמדריך השוקד בחנוך והדרכה, אשר אי אפשר לבאר כל הפרטים באשר המה כי אם בשרטוטים כוללים, ותן לחכם ויחכם עוד לבחור אופני ודרכי חנוך והדרכה, אשר לכל לראש צריך להיות מתון וסבלן ולשום דעתו ולבו על כל פרט, גם היותר קטן, ביחס אל המחונך והמודרך והנוכו והדרכתו במועצות חכמה.

התיחסות המחנך והמדריך אל המחונך והמודרך צריכה להיות תקיפה וחזקה במאד בדרך בלי ישונה.

באופן אשר המחונך והמודרך ידע ברור, אשר מכיון שאמר המחנך והמדריך איזה הוראה בחנוכו והדרכתו, בלי הכדל אם בלימוד אם בהנהגה, הנה ממנה לא ישוב המחנך והמדריך ושום דבר לא יעכב את המחנך והמדריך מלהביא את המחונך והמודרך — אם בחסד אם בשבט — לזה אשר יקיים את דבר ההוראה.

כי רק הינוך והדרכה תקיפה כמצוקי ברזל תוכל להעמיד על בסיס טוב וישר באמת, אשר גם כי יזקין לא יסור ממנה.

אמנם החינוך וההדרכה התקיפה והכי חזקה מוכרחת להיות במשבצות אהבה ונימוס מסודר. לבד זאת אשר האהבה והנימוס מועילים לתועלת קבלת הוראתו של המחנך והמדריך בחנוכו והדרכתו, הנה עוד זאת יש בזה חמש מעלות: (א) מתגדל ערכו של המחנך והמדריך בעיני המחונך והמודרך, כראותו תקיפות דעתו של המחנך והמדריך. (ב) המחונך והמודרך רואה, אשר לא מצד האכזריות או איזה כעס וקפידא מתנהג עמו המדריך והמחנך בתוקף גדול כל כך ומהדר בהשגחתו עליו על כל פרט ופרט, הן בלמוד והן בהנהגה, כי אם מצד אהבתו. (ג) בהכרח אשר הנהגה כזו תוסיף: (א) אהבת המחונך והמודרך אל המחנך והמדריך (ב) האמון של המחונך והמודרך במחנך והמדריך. (ג) משמעת המחונך והמודרך אל המחנך והמדריך והוראותיו. (ד) הנהגה זו מעוררת את המחונך והמודרך איך להשתמש במדת התוקף והחוזק בהטוב ומועיל. (ה) הנהגה זו תלמד את המחונך והמודרך את יסודי ועקרי הנימוס ודרך ארץ.

קיצור. הנהגת המחנך והמדריך עם המחונך והמודרך מוכרחת להיות (א) בתוקף עז. (ב) במשבצות אהבה ונימוס.

טו.

תנאי ששי: הקדימה ואיחור באופני ודרכי החנוך וההדרכה.

האדם עם היותו שכלי בעצם סהותו, דזהו ההבדל העקרי בין החי ובין המדבר ויתרון האדם על החי להיותו שכלי וכל מעשיו דבוריו ומחשבותיו הם ע"פ השכל, וגם הנהגת מדותיו לאהוב ולשנוא, לפאר להודות ולנצח, לבחור בשוב ונאה ולמאוס ברע ומגונה, הכל כאשר לכל הוא ע"פ משפט השכל, עם זה הנה הרצון הרי כחו גבורתו ותקפו בכל משלה.

ארבע חלוקות הנה בכחות נפש האדם, נוסף על נפש החיונית המחוי' את אברי גופו לפעול פעולתן בראי' שמיעה הילוך מישוש והדומה, והם: (א) עונג ורצון. (ב) חכמה בינה ודעת. (ג) מדות: אהבה שנאה התפארות הודאה ניצוח והדומה. (ד) מחשבה דבור ומעשה.

ארבע חלוקות האמורות נחלקות לשתי מערכות כוללות (א) מערכת הפנימים. (ב) מערכת המקיפים.

שתי המערכות הללו חלוקות זו מזו בארבעה ענינים: (א) הפנימים הם כחות פרטים והמקיפים כוללים. (ב) הפנימים יש להם אברים מיוחדים שהם פועלים בהם והמקיפים אין להם אברים פרטים לפעול בהם ביחוד ופועלים בכל האברים. (ג) המקיפים והפנימי', עם היותם כולם כאחד כחות הנפש, בכל זה מתחלקים בעומק שרשם בנפש עצמו, שהמקיפים מושרשים בעומק יותר. (ד) השפעת הפנימי' ופעולתם הנה, במדה ידועה, הוא בנועם ובקירוב. והמקיפים — ובעיקר הרצון — השפעתם ופעולתם הוא בתוקף ובממשלה.

העונג והרצון, עם היותם שניהם ממערכת כחות המקיפים המתחלקים מכחות הפנימים בארבעה ענינים האמורים, עם זה הרי שני כחות הללו עונג ורצון גם הם מתחלקים זה מזה. ומאחר שאין חכוונה במאמר זה לכאר עניני כחות הנפש השפעתם והתחלקותם בפרטי', כי אם כפי הכרח המדובר בזה, לכן יספיק הקיצור — בשני פתגמים כוללים, שבהם מתבטא ענינם הפרטי דעונג ורצון.

(א) אין לך דבר למעלה מעונג. (ב) אין לך תקיף כרצון (נוסחא אחרונא: אין לך דבר העומד בפני הרצון).

שני פתגמים קצרים הללו מביעים ברור את ההבדל בין העונג והרצון בעניניהם הפרטים נוסף על היותם שניהם מקיפים, והוא — דהעונג עיקרו שהוא למעלה מכל, היינו שהוא גילוי הראשון מהנפש עם היותו גם הוא כח הנפש לבד, והרצון הנה עיקרו מה שהוא תקיף ואין דבר — לא בכחות הנפש ולא באברי הגוף — שיוכל לעמוד כנגדו.

קיצור. כחות הנפש מתחלקים לשתי מערכות: (א) פנימים (ב) מקיפים, יתרון העונג במעלה והרצון בתוקף.

טז.

תוארים עצמים ותוארים מושאלים.

הפתגמים המתארים את הרצון בשתי הנוסחאות: אין לך תקיף כרצון ואין לך דבר העומד בפני הרצון, נותנים לנו מושג מפורט בעיקר ענינו של הרצון ומדידה בתקיפת התפשטותו של הרצון,

הן בהעונג שלמעלה ממנו והן בהכחות שלמטה ממנו, להיות כולם כאחד נפעלים ממנו, שפועל בהם בדרך גזירה וממשלה.

והנה בכל הכחות בלי הבדל, מן הכח היותר עליון בכחות הנפש, אשר לעוצם גודל הפלאות מעלתו, עם היותו גם הוא כח הנפש, הנה הוא מתואר בשם גילוי הנפש, שהוא העונג, עד כח היותר אחרון בכחות הנפש שהוא כח הזריקה — השייך גם בכעל חי — ישנם מה שהם עצמי' וישנם שהם באים רק בהשאלה בלבד.

ההבדל בין העצמי והמושאל הוא, שהעצמי הוא מה שהוא בכל הקיפו, היינו פנימיותו וחיצוניותו. והמושאל הוא רק השוואה ודמיון לאחד מעניניו החיצונים והטפלים. לדוגמא: פקחות השועל לחכמת האדם ותבונתו. וכן הוא גם בענין הרצון, דהעצמי מתפשט בכל הכחות והאברים בתוקף גדול ואדיר להכריח אותם לעשות גם מה שהוא נגד טבעם, והמושאל הנה הוא רק מה שהוא הרוצה — א וועהל — ותוא מושפע ממה שחוצה לו, כח העונג או כח השכל, שזהו היפך ממש מהעצמי דרצון.

גם המושאל דרצון טבעו להתפשט, דעם היות שאינו דומה כלל להעצמי, דהעצמי, לבד זאת שהוא תקיף וחזק במאד הנה תקיפותו בהתפשטות גדולה גם כן, משא"כ בהמושאל שאין בו תוקף העצמי ועוד יותר שהוא מושפע ונפעל מחוצה לו, הנה בכל זה הרי התפשטותו הוא במרחב ותוקף גדול.

אשר על כן הנה המחנך והמדריך, לבד זאת אשר צריך ללכת עם המחונך והמודרך לאט לאט, כמרגיל את התינוק ללכת צעד אחר צעד, הנה עוד זאת צריך לתקן עניני המחונך והמודרך במועצות ודעת לבחור כמה שצריך להקדים ולהזהר ביותר מלהתעסק בתקוני שני דברים, הן בהסרת החסרונות והן בחיזוק המעלות, בזמן אחד.

לדוגמא: אם המחונך והמודרך יש לו שתי חסרונות: מגזם ושקרן. (ב) כעסן ורתחן, וכמבע כל אדם שאינו רואה נגעי עצמו ודרך איש ישר בעיניו, רצונו מתפשט בשתיים בתוקף גדול.

במאורע כזה על המחנך והמדריך לבחור באחד משני החסרונות לתקנו תחלה. ויבחר באותו החסרון שהוא מסוכן יותר, ובשתי החסרונות דשקר ורתיחה יבחר להתעסקות תחלה בחסרון הרתיחה, שיש בזה עניני חטא ועון כמו הוצאת ז"ל וכדומה הגורמים חלאים רבים עד ח"ו איבוד הגוף והנפש שיוצא מדעתו ר"ל.

המחנך והמדריך השם דעתו ולכו על הסדר המסודר, בקדימה ואיחור באופני ודרכי התיקון, בהחזקת והטבת המעלות ומה גם בדחיית והסרת החסרונות, יש לו יסוד מוסד לקוות לתוצאות טובות בתועלת החינוך וההדרכה.

קיצור. על המחנך והמדריך להתעסק תחלה בהסרת החסרון המסוכן ומאוס יותר.

יז.

תנאי שביעי: התהלה והשכר, התוכחה והעונש בחנוך והדרכה.

הקב"ה המביע במכע בנ"א להתענג על התהלה ולשאוף אל הגמול בשכר טוב — בין מוסרי ובין גשמי — על הישר והטוב, ולקבל תוכחה ולהודות על העונש המגיע בעד העיוות ומעשים רעים. המכע הלזו כיתר המכעי' הכאים מצד התולדה או מצד הרגילות, צפונה וטמונה כמעמקי הלב והמוח של המחונכים והמודרכים ובעבודת המחנך והמדריך לגלותם — לחזק לפאר וללשוש את הנאותות והמעולות ולדחות להסיר ולשרש את המגונות והפחותות — תלוי' קבלת החנוך וההדרכה וההצלחה בזה.

הכלל הידוע כי אין אומן בלא כלים הוא ככל דבר אומנות, בין בעבודת מלאכה בין במלאכת מחשבת ובין באומנות המוסריות כלימוד, חינוך והדרכה, ואין זה אלא מה שכלי האומנות מתחלפים לפי מהות ועניני האומנות: המכחול בידי המצייר הוא כהגרזן ביד הבנאי, וכלי האומנות המוסריים בידי המורים המחנכים והמדריכים הם ככלי האומנות בידי המציירים והבנאים.

המחונכים והמודרכים הם כחומר בידי המחנכים והמדריכים. כל חומר דורש הכשרה ידועה, אשר כן הוא בהמחונכים והמודרכים, שצריכים להכשירם בתחלה שיוכלו לקבל את החינוך וההדרכה הראוי' להם, אשר יהיו ישרים וטובי לב נוסף על שמירת קיום המצות באמונה טהורה.

ההילול והשבח מגביה את המחונך והמודרך, להוציאו ממצבו להעמידו על בסיס גבוה יותר מאשר בתחלה. והגמול בשכר טוב מעודד ומחזק את המחונך והמודרך להפיח בו רוח שאיפת העלי' מדרגא לדרגא בין בלימוד ובין בהנהגה.

ולעומת זה הם התוכחה — מאהבה מסותרת — בהוראה באצבע על העיוות והחטא — בין במילי דשמיא ובין במילי דעלמא — אשר חטא המחונך והמודרך, ולענשו קשה עבור זה.

המחנך והמדריך צריך לבחור את היותר טוב ומועיל באופני השבחים והתוכחות ואת הישר ונאות בדרכי השכר והעונש. זאת אומרת, אשר המחנך והמדריך מחוייב לשום לבכו ודעתו לא רק על מדידת ההילול והתוכחה וגודל הגמול בשכר ועונש, כ"א גם על התועלת הכפולה שתגיע להמחונך והמודרך אשר יוכח לדעת תוקף דעתו ויושר הנהגתו של המחנך והמדריך, אשר תוכחתו בנימוס וכאהבה ועונשו בתום לב ומהללו ושכרו הם במדה הראוי'.

קיצור. שימת לב המחנך והמדריך בבחירת סגנון התהלה והתוכחה ואופני השכר והעונש לרעים ולטובים.

הוספה ג *

סוף סיון תרנ"ח. הרצאתי במהות התלמידים יחיו ובקשתי
סדר בהנהגה. וניתן לי איזה כתבי הדרכה. וזה אחד מהם.

א.

פרק בהנהגה

האמת אהוב מכל המדות טובות והוא מקורן. ומי שאינו מוטעה בנפשו
צריך להיות גלויים וידועים לפניו כל דרכיו ועלילותיו.

הרוצה לתקן את חבריו בהכרח שישמרו השלשה דברים
המוכרחים לזה. אשר בלעדם בשום אופן לא יתקן ואדרכא יקלקל.

הא' לידע מהות ומצב הנתקן.

מהות הנתקן היינו כשרונותיו ומעלותיו מצד עצמו. יש לך דבר
אשר לאחד לעול יחשב אם יעשנה, מננה עצמו ואחרים. ולא לזולתו,
חנמוך מאתו במעלתו. עד"מ אדם הגדול המפורסם במעלותיו אם לא
ישמר באיזה דבר כמו לדבר שיחה בטלה וכדומה, לחלול השם יחשב.
וכמו שמצינו בגמרא בכמה מקומות אדם חשוב שאני. וכן אם האיש
יתן נפשו ודעתו על עניני הקישוט בכגדים נאים ויפים ולסלסל בשערו
וכדומה לעול גדול יחשב לו. והאשה תכשיט הוא לה, וכדומה. ואם
ירצה לתקן את האדם הפשוט להוציא מאתו אף הסיגים והפסולת
היותר דקים במדותיו, ולפעול עליו שיהיו בו המעלות מהאדם המעולה,
לא יפעול בו שום דבר, אדרכא ער וועט עם ארצא שלאגין פון וועג.
וכן אם ירצה לתאר את האשה במעלות האיש, אשר אין לה
הכשרונות הראוים לזה. וכמובן כ"ז ממ"ש בחובת הלככות, שער
חשכון הנפש פ"ב וז"ל אם חשכון כל בנ"א שוה, א"ל, נאמר,
השתדלות בנ"א בעניני תורתם ועולמם (ר"ל עוה"ב) יתחלף כפי
התחלפות הכרתם ושכלם וזכות הבנתם. וכאו"א מהם מצווה לחשוב
עם נפשו כמה שהוא חייב בו מעבודת הבורא ית' כפי הכרתו בטובת
הבורא הכוללות והמיוחדות כו' עכ"ל יעו"ש. וע' בעקרים מאמר
ראשון פ"ו מ"ש ואין האיש ההוא בלבד תכלית המצא המין ההוא
כו' ובשרשים שם. וזה דבר מוסכם א"צ לראיות. וע"ד אמרם ז"ל הרבה

* בתור הוספה וכעין המשך למאמר כללי החינוך וההוראה הגדס לעיל ע' 205,
מדסיסים אנו בזה עוד מאמר מזמן הג"ל המדבר בענינים אלו. המאמר הלזה גדסס כאן
בפעם הראשונה מגוף כתיב כ"ק אדמו"ר (מהור"צ) ז"ע.

עשו כרשב"י ולא עלתה בידם. וכל אחד ואחד צריך להיות דרכי עבודתו לפי מהותו וכשרונותיו.

מצב הנתקן. אם יושב אהל או עוסק במסחר, ומהנמנע הוא שהעוסק במסחר יתנהג בכל תהלוכותיו כמו היושב אהל. וכל דבר הנמנע אין לתבוע ממנו כלל. כי אם המתקן יתבע דבר הנמנע, יפעול זאת רפיון בדבריו, אף בדבר הראוי והנצרך. ואם כי עצם ההבדל בין הבעל עסק ליושב אהל, יתחלף גם כן לפי עצם מהות האדם וכשרונותיו, ואם יש לו כשרונות טובים, גם הנהגתו אף במצבו העסקי צריך להיות ג"כ מובדל משארי בעלי עסקים, מ"מ רחוק ערכו מאד מהנהגות היושב אהל לפי כשרונותיו הטובים. וכמה סבות לדבר הזה הא' מרדותיו הרבים, הב' יש דברים המוכרחים לו לצורך מסחרו, הג' פגעו עם כמה אנשים שונים זה מזה. ולזאת יש דברים אשר אין עון אשר חטא אם יעשם. וליושב אהל לחטא יחשב. וגם לא יעשם כלל ומוזר לו הדבר ההוא. וע"ד מ"ש בסש"כ פכ"ז ואדרבא העצבות היא מנסות הרוח שאינו מכיר מקומו ועל כן ירע לבכו על שאינו במדרגת צדיק. וע"ש בפ"ל. ושם מכואר לענין דברים האסורים ולזאת מכואר שם וחנה באמת גם מי שהוא כו' אין לו שום התנצלות כו' אך בדברים המותרים ואין בהם שרש וענף מאיסור בודאי יש הבדל גדול כנ"ל וכמכואר בכמה מקומות בענין תפלת בעלי עסקים וע' באגה"ק סד"ה פותחין בכרכה ובתורה אור פ' נח ד"ה מים רבים. לא כל דבר המותר לעני מותר לעשיר כמו בגד נאה ודירה נאה מאכל טוב כמו לחם מקמח חטים דוקא, ובשר ודגים וכדומה, אשר העשיר או האדם המעולה (אף שאינו עשיר) הוא לו להכרח, מפני רגילותו מנעוריו ומתולדתו מפני שכנין גופו וחיבור נפשו הוא עפ"י האמצעים האלו. והאיש המעולה הלא ידוע הוא שלפי המאכל שיאכל האדם כך יהי' שכלו וכחותיו הפנימיים, וכמכואר זה במ"א. ועי' בח"ה שער הפרישות פ"ב וליוכוך שכלו ודעתו צריך מאכלים דקים דוקא וכן דירה נאה מרחבת דעתו של אדם. ואם לא ישמור עצמו ויאכל מאכלי עוני ישחית גופו ונפשו. והעני או האדם הפשוט כל הדברים הנ"ל הם לו למותר לגמרי. ואם העני או האדם הפשוט יסרד בנפשו וידאג על חסרון הדברים הנ"ל, ויגע לו לנפשו, יהי' נחשב לו לעון. ואם ישיגם ויקיימם יתגסה ויתעבה חומרו עי"ז, מפני שהוא אינו הכרחי לו, כ"א למלאות תאוות נפשו וע"ד אמרם ז"ל ע"ה אמור לאכול בשר. לא כן העשיר אשר הורגל בזה מנעוריו. והאדם המעולה שזה לו חסרון גדול והם מוכרחי' לו כנזכר, וההכרח לא יגשם. ומה שאמרו קדש עצמך במותר לך יש בזה הגבלה כל אחד לפי מצבו ומהותו כנ"ל. היינו כל אחד ואחד מה שהוא מותרות לו. ועמ"ש • בסש"כ ס"פ כ"ז שזה ג"כ בכלל קדש עצמך

* ונמ"ש . . עמ"ד כו' : תיבות אלו ניתוספו בצד הגליון — בגוף כתיב כ"ק אדמו"ר (מתורש"ב) ז"ע.

כו'. עוד זאת יתחלף הנהגות האדם לפי מצב מקום מגורתו. ועם איזה אנשים שיהי' בהכרח שיתנהג בקצת דברים חיצוניים לפי המקום והאנשים. אינו דומה הדר בעיר קטנה להדר בעיר גדולה. הדר בעיר קטנה טוב לו אם ילך בכגד פשוט (אך נקי) וגם בגז כבשים יתחמם. וכן בדירה וכלי בית פשוטים. לא כן הדר בעיר גדולה צריך לילך בכגד טוב וכדומה. וכן ליפה דירתו. וכהעדר זה יתכוון בעיני אדם. כן טבע האדם. ולזאת האדם המעולה או העשיר אם ילך בכגד פשוט וזקן או ידור בדירה בזוי' בלי כלי בית הראויים, וכדומה, מכוח א"ע בזה והוא הלול כבודו. ובפרט אם הוא בעל תורה. ועמ"ש במדרש שמואל פ"ד מ"ח כל המכבד את התורה כו' כפי' הרי"א ז"ל. ואין בזה מדרכי הפרישות כלל. ועמ"ש בח"ה שער הפרישות פ"ג. ובגלל כן המתקן הישר צריך לידע כל זה כהנתקן ולשמור כל פרטיו עפ"י מהותו ומצבו.

הב' ידיעת הנאה והמגונה.

המתקן צריך לידע היטב את הנאות ואת המגונה. ועל זה צריך לשפוט היטב בשכלו, על כל דבר ודבר בפרט, אם הוא נאה או מגונה, קודם שיאמרנו. ואחרי כן יאמר בדעה והשכל, (כאשר מתבאר בהתנאי הג') דבר זה נאה לעשות, וזה מגונה לעשות. ויתקבלו דבריו אצל הנתקן, כראותו אשר על כל דבר בא במשפט בינו לבין עצמו, ושוקל במחשבתו היטיב. ואף אם הנתקן. לא יכין באיזה דבר טעמו של המתקן, לא יחליף דברו ולא ימירנו על דברי אחר, ולהיפך אם המתקן יהי' נחפז בדרכו הזאת ולא יתן דעתו ושכלו כלל על הדבר ההוא, אם הוא נאה או מגונה. ובלי ישוב הדעת יוציא רוחו ודברו. וממילא על הרוב יאמר, על הנאה שהוא מגונה ועל המגונה שהוא נאה. ואח"כ ירצה לחזק דבריו, בדברים שאין בהם ממש. כי אי אפשר לגנאות את הדבר הנאה מצד עצמו. וכן אי אפשר להנאות את המגונה בעצם. והנתקן הרואה אשר בלי דעת ידבר ורוצה להנהיגו בלי שכל, לא ישמע אליו. והנה המתקן הזה גורם רעה ודאבון לב לעצמו ולהנתקן. ואם א"א לו לשפוט כל דבר כנ"ל, אם מפני חסרון בעצם או מפני העדר הפנאי, טוב לו שתיקתו מדיבורו.

הג' אופני התיקון.

אחרי מלאות הב' תנאים הנזכרים, ישנו עוד תנאי המוכרח להמתקן. וכשיעשה הפכו לא זה שלא יושלם המכוון בחינוכו, עוד יקלקל ויקלקל. וכל ההנהגה בין המתקן והנתקן יהי' בלי סדרים עד שקשה אח"כ לתמציא מזור ותרופה למחלתם ומכתם. והוא שהמתקן צריך לידע מראש אופן התיקון.

הרוצה להדריך את חבירו על הדרך הישרה, צריך לילך אתו לאט לאט, ולא ירצה לתקן הכל בבת אחת. ומכ' דברים, יניח האחת

ויעמוד על האחת, ר"ל אם יקרה לפניו שני דברים, אשר שניהם אינם מוכשרים בעיניו, לא ירצה להרחיקו משניהם יחד, כי זה לא יקובל, כי חבירו הנתקן רצונו מתפשט עתה בשני הדברים. ואם ימנע את שניהם מאתו ויעיק ויגדר לרצונו לכלי התפשט כלל, זה לא יצליח. כן טבע האנושי שאינו מניח רצונו לגמרי מכל וכל. אלא על המתקן הישר ליתן דעתו על השני הדברים ולבחור איזה מהם ההכרח יותר להרחיקה. והשני' אם שאינה נאה כ"כ, מ"מ הריחוק ממנה אינה מוכרחת כל כך, כמו הראשונה. ולזאת יסכים לו על השני' ויתפשט רצונו שם. ואז בנקל יהי' לו לפעול על הנתקן להרחיק את הראשונה. ובאות נפשו יעשה זאת, משני טעמים מהטבע, שהיטבע השי"ת בבני אדם. הא' כנזכר מפני שיש לו מקום שיתפשט רצונו שם, נחלש כח התפשטות הרצון בהדבר האחר. הב' מפני שהנתקן נוכח לדעת, שאין המתקן רוצה להעיק לנפשו ולגדור כל רצונותיו. והאות לו ע"ז, במה שמסכים על איזה דברים, שרצון הנתקן בס. זה גורם איקרובי דעתו של הנתקן אל המתקן, וממילא יקבל דבריו, ובמשך זמן ירחיקו גם מהשני'. וזה כלל גדול מוכרח מאד בהנהגה שבין המתקן והנתקן ובלתי אפשרי בלעדו כלל.

את הדבר אשר יאמר לרחק, יאמר בנחת וכדברים צחים, ויעמרם בדעה והשכל כטעם הדבר מפני מה איני נצרך לעשות. אם מפני שיש בזה שרש או ענף איסור. אם מפני שיש בזה בזיון כבוד משפחה וכבוד עצמו. או אם מפני שאינו לפני יכולתו. וכל זה בדברים רכים ובנחת בלי שום כעס ורוגז. ויתקבלו. וכמאמר דברי חכמים בנחת דוקא, ואז נשמעים ומתקבלים על לב השומע. ובהיפך אם ירעם עליו בקול רעם ורוגז בדברים קשים כגידים ויחרפנו ויגדפנו בלי שכל ובלי שום ישוב הדעת כלל, לא ישמע אליו ולא יושלם המכוון כלל. ורק זאת יפעול שגם אם יאמר לרחק מדבר שצריכים לרחק באמת, לא יתן לו אוזן קשבת. כי האדם שנשמע מפיו דברי זלזולים וכפרט מי שהוא בעל תורה, מתגנה ומתבזה מאד לפני כל אדם ואין שומע לדבריו. שעצם הדבר מגונה מצד עצמו. והוא בכלל המלבין פני חבירו כו' והמכנה שם לחכירו כו', והכל לפי המבייש והמתבייש. המבייש. אם בעל תורה מכזה את עצמו שהוא כבוד תורתו, והוא ח"ו בזיון התורה בכלל. והשומר את כבוד תורתו אין לו לבזות אפילו אדם פשוט. ולא יוציא שום דבר מגונה מפיו. והדבק במדותיו ית' שהרי עיקם הכתוב ה' אותיות שלא להוציא דבר מגונה וכמ"ש ומן הבהמה אשר איננה מהורה כו' ולזאת כל דיבוריו ואמרותיו יהיו ברכות ובצחות. וכמאמר איזה מכובד המכבד את הבריות. כל המכבד את התורה גופו מכובד על הבריות. ומי שאינו נזהר בזה הוא בזיון כבוד התורה ח"ו. המתבייש. אפילו הוא אדם פשוט ומכזה אותו הוא עון גדול. וכפרט אם הוא אדם נכבד ומשפחה טובה, ומכזה אותו ומכנה לו שם מגונה ח"ו שפיכות דמים ממש. וגדול עונו מנשוא. ובשל"ה שער

האותיות אות שין דק"ט ע"א כתב ע"ז וז"ל ע"כ שומר נפשו ירחק. ואם נכשל אזי יתחרט על העבר, ויבקש באנא שא נא את חכירו, ויעשה תשובה ע"ז ויהי' נזהר כל ימיו ואז טוב לו עכ"ל. וזה גורם הרבה קטטות ומריבות בין המתקן והנתקן, מפני שאין שמע לדבריו. וכ"ק אאמו"ר וצוקלה"ה נבג"ם זיע"א, אמר לאחד שהי' צריך לפעול איזה ענינים בהמכת הנהגת ביתו. אמר לו, שלא תאמר בדברי' קשים שזה תגרום מחלוקת ומריבה ולא יושלם הכוונה, כ"א תאמר בדברים רכים ובנחת כאשר ידבר איש לרעהו. ולהסביר איך שאינן צריכים לעשות כן והכל בדברים רכים, ואז תפעול, ויושלם המכוון. וזה מוכרח מאד והוא עיקר ויסוד גדול אשר בנין העולם הקטן בשלימו"תו עומד עליו. ובקלקול העיקר הזה, אין סדר להבנין. והכותלים יפרדו איש מעל אחיו מעט מעט, זה ככה וזה ככה. וא"א להמציא תיקון להכנין אם לא כאשר יתוקן מתחילה היסוד ויתחזק, אז יעמוד הבנין בסדר נכון, ויתקיים קיום עד ונצחי.

וראשית הענין ועיקרו הוא שהמתקן עצמו יהי' מתוקן בנפשו. ולא יוכל הנתקן לחזור אמרי"ו ל"ו. והוא שארז"ל קשוט עצמך ואה"כ קשוט אחרים.

והנה אף כי אומרים אשר האמת אינם מחוייב לגלות. וכן הוא. אבל בחינוך כשהשעה צריכה לכך אין ראוי להמחנך להתכייש מלגלות להמחונך את האמת אשר אתו בלבו, ולפרט לו עניניו כפי הצורך. ולהיות שדעתו לטובתו לתקן את המעוות, הרי חובה מוטלת עליו, לגלות לו הכל (כמובן כאמור בתנאי הג') בכדי שיועיל בעזה"י.

Study Guide

by Mrs. Geula Newman

פרק א'

1. How can I give expression to my נשמה and my students' נשמה, with the knowledge that talents are an expression of the נשמה?

2. What is the difference between the talent of הוראה, and that of חינוך והדרכה?

3. Key line or phrase to remember from this פרק:

פרק ב'

1. How can I implement the three responsibilities which the Friediker Rebbe lists for a teacher? (List the three with examples in your own role.)

2. Am I aware of what's involved in the incredible work of חינוך? How can I bring this awareness to the forefront in a way that will empower and guide me?

3. Key line or phrase to remember from this פרק:

פרק ג'

1. When learning this פרק, what steps can we take to reframe how we view ourselves in our עבודת ה', disassociating ourselves with any negative self image/traits and only aligning ourselves with our true core?

2. Note: Please remember that the term אהבת עצמו refers to the selfish attitude of the יצר הרע who tries to convince us that its traits and habits are good, blocking us from the light of who we truly are. Later in the ספר, the פ"ר addresses healthy self confidence and its vital importance in growing in our עבודה.

3. Key line or phrase to remember from this פרק:

פרק ד'

1. Think about the pleasure that comes when you have transformed something personally “dark” into light. How can I utilize this great זכות to help my students transform their own “darkness” into great light?

2. What can I do to help my students develop their inborn strengths? How can I arrange the environment so that there are less opportunities for their negative character traits to develop?

3. Key line or phrase to remember from this פרק:

פרק ה'

1. Think about something you learned, a story you heard, or a character trait you developed because of a teacher. Why did it have such a long lasting effect based on the ideas of this פרק?

2. If our goal is that our students stay steadfast in our teachings long after they leave our classroom, what does the Frierdiker Rebbe say we need to commit to? And how special it is to see the brachos spelled out so clearly for us at the end of the פרק... (list them here).

3. Key line or phrase to remember from this פרק:

פרק ו'

1. Both with חינוך והדרכה as well as with הוראה, what is a key factor to prepare the way for success?

2. In this evaluation/assessment process, what are the two foundational areas to assess in חינוך והדרכה vs. the three in הוראה?

3. Key line or phrase to remember from this פרק:

פרק ז'

1. How can I incorporate observations into my routine in order to try to get to know the **מהות** of my students? Even a short observation, with intention, during lunch or recess can be very insightful.

2. How can I inspire each one of my students, regardless of their **מהות**, to recognize Hashem's goodness in their personal lives?

3. Key line or phrase to remember from this **פרק**:

פרק ח'

1. Based on the Friediker Rebbe's listing developmentally appropriate expectations, what can I put a new חזית into with regards to helping my students achieve those goals?

2. How can I tweak my expectations and benchmarks so that the chinuch "garment" fits right?

3. Key line or phrase to remember from this פרק:

פרק ט'

1. Knowing that different soul levels have different appropriate הנהגות, how can I differentiate levels within my חינוך?

2. Key line or phrase to remember from this פרק:

פרק י'

1. Based on the Friediker Rebbe's listing developmentally appropriate expectations, what can I put a new חזית into with regards to helping my students achieve those goals?

2. How can I tweak my expectations and benchmarks so that the chinuch "garment" fits right?

3. Key line or phrase to remember from this פרק:

פרק י"א

1. In what ways is the strength of habit described?

2. What does the Friediker Rebbe instruct us regarding good and bad habits? What needs to be done with each?

3. Key line or phrase to remember from this פרק:

פרק י"ב

1. How does the Friediker Rebbe describe the effect of the environment on חינוך?

2. How can we possibly create a “small city” environment or moment even in a “big city” setting?

3. How do human beings differ from other creations in terms of influence?

4. Key line or phrase to remember from this פרק:

פרק י"ג

1. In which ways is the relationship of a mechanech/es (the educator) to the mechunach/es (the pupil) a prerequisite for success in חינוך?

2. What do we have to carefully consider before encouraging a student in specific ways?

3. Key line or phrase to remember from this פרק:

פרק י"ד

1. How can we apply the משל of the craftsman which the Frierdiker Rebbe brings in this פרק?

2. How would you define “tough love” according to this פרק? What are the benefits of having a firm, consistent and loving approach?

3. Key line or phrase to remember from this פרק:

פרק ט"ז

1. How can we harness the incredible powers of תענוג and רצון in חינוך?

2. Key line or phrase to remember from this פרק:

פרק ט"ז

1. Keeping in mind the idea of prioritizing in חינוך, think about a particular student and pinpoint one area you would like to focus on with him/her (while deciding not to work on something else the same time).

2. Key line or phrase to remember from this פרק:

פרק י"ז

1. What do praise and reward accomplish for all human beings?

2. How can I show disappointment in an effective way, with אהבה מסותרת of the child as a strong foundation?

3. Key line or phrase to remember from this פרק:

May we celebrate the Siyum in the Bais Hamikdash with Moshiach now!

Reflections

1. What are the main points I want to remember from this Maamar?

2. What are practical applications and החלטות טובות that I can implement in my classroom or Chinuch role?

לעילוי נשמת
צבי הירש בן לייב זוינשטיין
נפטר בשמחת תורה, שנת הקהל תשפ"ג

